

BERNSAS IR ŠEKSPYRAS

Elena KUOSAITE

Tokių skirtingų rašytojų, kaip V. Šekspyras ir R. Bernsas, sugretinimas iš pirmo žvilgsnio atrodo nepagrįstas. Vienas gyveno Renesanso epochoje, ir jo talentas labiausiai pasireiškė dramatinėje kūryboje, kitas — XVIII a. pabaigos lyrinis poetas. Ir vis dėlto nuo pat Bernso gyvenamojo meto ligi mūsų laikų jis buvo ne kartą lyginamas su didžiuoju Renesanso epochos anglų dramaturgu.

Bene pirmąkart aptinkame Bernso vardą šalia Šekspyro 1787 m. poeto V. Kuperio (W. Cowper) laiške. Susipažinęs su ką tik išėjusiu Bernso poezijos rinkiniu, Kuperis rašė savo pažįstamam: „Man regis, kad jis (Bernsas — E. K.) — vienintelis nuo Šekspyro (tikriaus sakant, nuo Prajoro) laikų šiose karalystėse gimęs žemesnio rango poetas, kuris nė už jokių savo pagyrimus neturi būti dėkingas nei maloningoms kilmės aplinkybėms, nei sunkiam ir nemaloniui darbui“¹. Kuperiui, kaip ir romantikams, visų pirma imponavo įgimta Bernso ir Šekspyro talento jėga.

Romantikams abu rašytojai taip pat atrodė artimi ir tuo, kad savo kūryboje gebėjo jungti labai skirtingas intonacijas ir įvairaus pobūdžio motyvus. Dar 1809 m. V. Skotas savo recenzijoje žurnale *The Quarterly Review* apie R. H. Kromeko išleistą Bernso raštų rinkinį, pabrėždamas poeto sugebėjimą poemoje „Tamas o'Senteris“ (*Tam o'Shanter*) sujungti juoką su siaubu, rašė: „Nė vienas poetas, išskyrus Šekspyrą, nemokėjo sukelti tokių įvairių ir prieštarų jausmų tokiais staigiais perėjimais“². Šią ypatybę V. Skotas laikė didelio talento bruožu. Panašiai manė ir Bernso raštų leidėjas Dž. Karis: „Tai vienas iš nedaugelio poetų, — rašė jis, — tuo pat metu pasižymėjusių ir humoru, ir švelnumu, ir taurumu. Šis pagyrimas nebuvo žinomas antikiniais rašytojams, o naujaisiais laikais gali būti taikomas tik Ariostui, Šekspyrui ir, gal būt, Volterui“³.

¹ Cit. pagal J. C. Shairp, Robert Burns, New York and London, 1902, p. 47.

² W. Scott, Reliques of Burns, „Quarterly Review“, vol. I, 1809, p. 33.

³ The Works of Robert Burns with an Account of His Life, and Criticism on His Writings. By James Currie, Philadelphia, 1835, p. 89. Pirmąkart jo išleistas Bernso raštų rinkinys pasirodė 1800 m.

Anglų romantinio kritiko V. Hezlito manymu, Bernsas nors ir neprilygsta Sekspyru savo genialumu, tačiau jiedu artimi vienas kitam savo charakteriais: „Bernsas nepanašus į Sekspyra savo genijumi, bet jis buvo tokio pat — kilnaus, tiesaus ir nuoširdaus — charakterio. Jis, kaip ir Sekspyras, nebuvo liguistas sentimentalistas, verkšlenantis poetas, nenatūralių baladžių kalėjas“⁴. Pasak Hezlito, Bernsas, nors ir neprilygo Sekspyru vaizduotės ir išradingumo jėga, bet buvo panašus į jį savo mąstysena, ir todėl jo poezija pulsuoja sveikai ir energingai, nors vaizduoja palyginti siaurą asmeninių jausmų ir buitinių įvykių sferą⁵.

1828 m. išėjusioje Dž. G. Lokharto Bernso biografijoje, kuri remiasi ir apibendrina ankstesnius darbus apie škotų poetą, vėl cituojama V. Skoto duota Bernso poemos „Temos o'Senteris“ charakteristika ir sulyginimas su Sekspyru⁶. Tuo Lokhartas pritaria savo pirmtako nuomonei.

Tačiau T. Karlailas, parašęs Lokharto knygos recenziją, nepriskiria „Temo o'Senterio“ prie geriausių Bernso poemų ir teigia, kad daugelyje kitų jo kūrinių „galima rasti kur kas labiau „šekspyriškų“ ypatybių“⁷. Vienas iš tokių kūrinių yra kantata „Linksmieji elgetos“ (*The Jolly Beggars*), bet „labiausiai išbaigti ir su tikru įkvėpimu parašyti Bernso kūrinių yra, be abejonės, randami tarp jo dainų“⁸. Kritikas dar priduria, kad nuo Elžbietos laikų geresnių dainų niekas nebuvo parašęs. Taigi Karlailas yra vienas pirmųjų kritikų, paminėjusių, kad Bernsas suartėja su Sekspyru savo dainomis. Savo recenzijoje Karlailas sulygina Sekspyra ir Miltoną su galingomis upėmis, o Bernsą su gaiviu kalnų šaltiniu. Ir viena, ir kita yra pačios gamtos sukurta ir „trykšta iš pačios žemės gelmių“⁹. Tuo būdu, Karlailas taip pat pabrėžia Sekspyro ir Bernso genijaus natūralumą ir artimumą gamtai.

Kaip matome, jau pirmojoje XIX a. pusėje susidarė savotiška tradicija lyginti Bernsą su Sekspyru, ir ne be pagrindo R. Čeimbersas, leisdamas „Anglų literatūros enciklopediją“, 1859 m. oficialiai pavadina Bernsą „Skotijos Sekspyru“¹⁰. Tačiau ne visi kritikai ir rašytojai su tokiu entuziazmu statė Bernso vardą šalia Sekspyro. Žinomas Sekspyro gerbėjas Č. Le-mas (Ch. Lamb) daug skeptiškiau žiūrėjo į tokį gretinimą. Viename savo laiške jis rašė: „Jūs man primenate vieną škotą, kuris tvirtino man nieko daug nematęs Sekspyro kūryboje. Aš atsakiau, jog vargu ar drįsčiau pasakyti — ne. Jis pajuto dviprasmiškumą, sumišo ir paraudo, bet greit vėl pradėjo pulti, sakydamas, kad Bernsas nė kiek ne blogesnis už Sekspyra.

⁴ W. Hazlitt, *Essayist and Critic*, London and New York, 1889, p. 135.

⁵ Ten pat.

⁶ J. G. Lockhart, *The Life of Robert Burns*, London-New York, 1933, p. 232.

⁷ Th. Carlyle, *Essays on Burns, Scott and Johnson*, London, 1904, p. 233.

⁸ Op. cit., p. 235.

⁹ Op. cit., p. 281.

¹⁰ R. Chambers, *Cyclopedia of English Literature*, vol. II, London and Edinburgh, [1859], p. 94.

Aš pareiškiau neabejojąs, jog ne blogesnis... už škotą¹¹. Lemas pažymi, nors ir netiesiogiai, Bernso kūrybos siauresnį, provinciališkesnį pobūdį.

Nesutinka su tais Bernso kūrybos vertintojais, kurie jį stato į vieną plotmę su Šekspyru ir Homeru, ir amerikiečių poetas V. Vitmenas. Šekspyras, kaip ir Homeras, vaizduoja pačią herojiškumo esmę, svarbiausias aistras, herojus, kurie yra „aukštesni ir kilnesni už paprastus žmones“. Tuo tarpu Bernsas „poetizuoja humorą, nerimstantį kraują, blogą nuotaiką, meilės kančias, smuklės malonumus ir primityvią kūnišką prigimtį“¹². Vitmeno manymu, Bernsas nėra toks didingas ne tik kaip Eschilas ar Šekspyras, bet ir kaip Tenisonas ar Emersonas, tačiau jis „turi savo jaukią nišą, kvepiančią ir patrauklią, mielą ir paprastą — būstą, pastatytą netoli galingos dainos ir meno dievų šventovės, tačiau iš lauko pusės“¹³.

Visiškai suprantama, kad Vitmenui buvo artimesni tokie rašytojai, kaip Homeras, Eschilas ar Šekspyras, nes ir jo paties kūryba pasižymi vaizdų ir idėjų monumentalumu ir herojiškumu. Jis visiškai teisus, norėdamas parodyti, kad Šekspyro ir Bernso poetinis pasaulio ir žmogaus interpretavimas daug kuo skirtingas. Bet vargu ar tai užkerta kelią atrasti ir panašumus jų kūryboje. O tuos panašumus pastebėjo ne tik romantikai, bet ir vėlesnieji kritikai.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios tyrinėtojai iškelia ir kitokių aspektų, kurie sieja abu rašytojus. R. L. Stivensonas savo esė apie Bernsą nurodo, kad Bernsas priklauso prie tų rašytojų, kurie eina jau kitų pramintu taku, panaudodami ir toliau išvystydami tradicijas. Jie nėra novatoriai ta prasme, kaip Bleikas, Vordsvortas, Baironas ar Šelis. Bet jie išstobulina tai, kas kitų jau buvo pradėta kurti¹⁴. Kritikas Dž. H. Meiras (G. H. Mair), toliau tęsdamas Stivensono mintį, nurodo, kad tokių autorių yra ir daugiau, jų tarpe ir Šekspyras¹⁵. Meiras, žinoma, susiaurina Šekspyro kūrybos reikšmę, sakydamas, kad ji rėmėsi tik tokiomis ano meto tradicijomis, kaip kraujo keršto tragedija, intrigos ir persirenginėjimų komedija, tačiau kritikas yra teisus, sakydamas, kad Šekspyras, kaip ir Bernsas, sugebėjo prabilti į savo amžininkus ta kalba, kuri jiems geriausiai buvo suprantama, kitaip sakant, sugebėjo rasti tas poetinio žodžio formas, kurios geriausiai galėjo perteikti to amžiaus vertybes: „Jo (Bernso — E. K.) tėvynainiai buvo pasiruošę jį sutikti; jie galėjo jį tučiuojau pasveikinti (taip, kaip Elžbietos laikų žiūrovai galėjo pasveikinti Šekspyrą), kaip kažką labai artimą, bet tuo pat metu puikesnį, negu kad jie žinojo. Jis kalbėjo kalba, kurią jie galėjo suprasti“¹⁶.

¹¹ Cit. pagal A. Dent, *Burns in His Time*, London and Edinburgh, 1966, p. 132.

¹² W. Whitman, *Specimen Days, Democratic Vistas, and other Prose*, New York, 1935, p. 356. Vitmeno straipsnis „Robertas Bernsas — poetas ir asmenybė“ buvo išspausdintas 1882 m. žurnale *The Critic*.

¹³ Op. cit., p. 357—358.

¹⁴ R. L. Stenvenson, *Familiar Studies of Men and Books*, New York, 1913, p. 71—72.

¹⁵ Žr. A. Dent, op. cit., p. 85.

¹⁶ Op. cit., p. 86.

Kaip ankstesnieji, taip ir XIX. a. pabaigos kritikai tobuliausiais ir labiausiai šekspyriškais Bernso kūriniais laikę poetas „Linksmieji elgetos“ ir „Temas o'Senteris“. Kritikas S. E. Montegiu (S. E. Montague) gretina tobulą ir gerai išbalansuotą Bernso poemos „Temas o'Senteris“ kompoziciją su „struktūriniu Šekspyro lyrikos išbaigtumu“¹⁷.

Paskutiniuosiuose darbuose apie Bernsą taip pat randame nemažą užuominų į Šekspyrą. Tyrinėtojai nurodo, jog abu rašytojai artimi vienas kitam savo kūrybos žmogiškumu ir universalumu¹⁸, sugebėjimu sukurti savo, originalų, nepakartojamą ir visiems laikams išliekantį poetinį pasaulį¹⁹, humoru ir gyvenimo džiaugsmu²⁰. Taip pat pabrėžiamas ir skirtingas jų kūrybos pobūdis. Jeigu Šekspyras priklauso visai žmonijai, yra savotiška genialumo viršūnė, tai Bernso vieta kuklesnė, jis, visų pirma, ypač gerai mokėjo išreikšti paprastų žmonių mintis ir jausmus ir todėl tapo „didžiuoju liaudies herojumi“²¹, škotų „liaudies mitu“²². Kritikai pabrėžia Bernso kūrybos škotišką, nacionalinį charakterį.

Kaip matome, Bernso lyginimas su Šekspyru daugiausia paremtas tokiomis aspektais, kaip įgimtas genijus, kuklus išsimokslinimas, originalus egzistavusių literatūrinių formų ir siužetų panaudojimas, sugebėjimas komiškais vaizdais atskleisti esminius gyvenimo klausimus ir kt. Tačiau ligi šiol nėra plačiau tyrinėtas šis tik užuominomis pažymėtas sąlytis tarp Bernso ir Šekspyro. Šio straipsnio tikslas ir yra, remiantis konkretesniu Bernso ir Šekspyro kūrinų sugretinimu, parodyti abiejų rašytojų artumą, taip pat ir esminius jų kūrybos skirtumus.

I

Bernso, kuris panašiai kaip ir Šekspyras neturėjo galimybės įsigyti sistemingo išsimokslinimo, pažintis su didžiuoju Renesanso epochos anglų dramaturgu, kaip ir su kitais literatūros reiškiniiais, buvo nenuosekli, o iš dalies ir atsitiktinė. Savo autobiografiniame laiške, kurį poetas 1787 m. rašė daktarui Morui (Moore), jis nurodo, kad viena pirmųjų knygų, iš kurios jis susipažino su literatūra, buvo Meisono „Angliškas rinkinys“²³. Kadangi šiame rinkinyje be kitų autorių (Miltono, Tomsono, Draideno, Greiaus ir kt.) buvo ir Šekspyro kūrinų ištraukos, matyt, kad iš šio rinkinio Bernsas pirmiausia ir susipažino su jo kūryba. Tačiau tuo metu dar būda-

¹⁷ Op. cit., p. 87.

¹⁸ Th. Crawford, Burns. A Study of the Poems and Songs, Edinburgh and London, 1960, p. 43; L. M. Angus-Butterworth, Robert Burns and the Eighteenth-Century Revival in Scottish Vernacular Poetry, Aberdeen, 1969, p. 178—179.

¹⁹ R. T. Fitzhugh, Robert Burns. The Man and the Poet, Boston, 1970, p. 49—50.

²⁰ H. V. D. Dyson, Augustans and Romantics, London, 1940, p. 78.

²¹ D. Daiches, Robert Burns, London, 1957, p. 5—6.

²² E. Muir, Essays on Literature and Society, Cambridge, Mass., 1965, p. 59.

²³ The Letters of Robert Burns, edited by J. De Lancey Fergusson, vol. I, Oxford, 1931, p. 106.

mas vaikas, Bernsas mažai ką tesuvokė sudėtingame dramaturgo vaizdų ir idėjų pasaulyje. Tai liudija šis jo brolio Gilberto pasakojimas apie tai, kaip jų mokytojas Merdokas (Murdoch), išvykdamas iš tos apylinkės atėjo atsisveikinti ir atsinešė paskaityti Sekspyro tragediją „Titas Andronikas“: „Kurį laiką mes įdėmiai klausėmės, bet staiga visa draugija paplūdo ašaromis. Vienai iš šios dramos moterų (aš tik miglotai ją beprisimenu) buvo nukirstos rankos, išpiautas liežuvis ir tada įžūliai buvo jai paliepta paprašyti vandens nusiplauti rankoms.²⁴ Tuomet, apimti nevilties, mes visi vienu balsu paprašėme, kad jis daugiau nebeskaitytų. Tėvas pastebėjo, kad nėra prasmės palikti mums pjesę, jeigu mes nenorime jos išklausyti. Robertas pridūrė, kad jis sudegins ją, jeigu ji bus palikta“²⁵. Bernsas tuomet buvo tik devynerių metų, ir jo reagavimas į Sekspyro pirmąją tragediją, kuri parašyta „kraujo keršto tragedijų“ maniera, pilna siaubo ir smurto scenų, visiškai suprantamas.

Laikui bėgant, Bernso pažintis su Sekspyru plėtėsi. Būdamas šešiolikos — septyniolikos metų jaunuolis, poetas jau buvo susipažinęs su „keletu Sekspyro pjesių“²⁶, o vėliau išstudijavo ir visą jo kūrybą. Sekspyras, matyt, tapo vienu mėgiamiausių Bernso autorių, nes savo laiškuose dažnai jį mini ir cituoja. Bernsas mėgsta remtis Sekspyro kūryba, apibūdindamas savo paties dvasinę būseną. Tą dvasinę sukrėtimą, kurį poetas išgyveno dėl to, kad jo mylimosios Džin Armor tėvas atsisakė išleisti už jo savo dukterį, poetas charakterizuoja Hamleto tėvo žodžiais: *O horrible! O horrible! Most horrible!*²⁷ Bet toliau nurodo, kad jo aistros pamažu aprimo, jis susitaikė su savo padėtimi, ir vėl cituoja kardinolo Vulzio monologą iš „Henriko VIII“ III v. 2 sc.²⁸ Matyt, kad Bernsas paprastai cituodavo iš atminties, nes tekstas, ypač šiek tiek ilgesnis, esti kiek pakeistas arba kartais net parafrazuotas. Pvz., viename laiške, rašydamas apie savo kuklias manieras ir nesugebėjimą elegantiškai reikšti savo jausmų, jis parafrazuoja Otelo monologą iš I v. 3 sc.:

— *Rude am I in speech,
And little blessed in the set, polish'd phrase;
For since these arms of mine had seven years' pith,
Till now, some nine moons wasted, they have us'd
Their dearest effort in the rural field;
And therefore, little can I grace my cause
In speaking for myself* — ²⁹

²⁴ „Titas Andronikas“, II v. 5 sc.

²⁵ J. Currie, op. cit., p. 17—18.

²⁶ The Letters..., vol. I, p. 109.

²⁷ „O, baisu! Baisu! O kaip baisu!“ („Hamletas“, I v., 5 sc.).

²⁸ The Letters..., vol. I, p. 29.

²⁹ Op., cit., p. 62.

Kartais Sekspyro personažų žodžiais Bernsas apibūdina savo santykius su kitais asmenimis, atsako į jų komplimentus³⁰.

Aišku, kad šios nuotrupos iš Bernso laiškų dar neparodo, kaip Bernsas vertino Sekspyro kūrybą, kokį įspūdį jam darė jo veikalai, tačiau gan dažnos aliuzijos į jį leidžia manyti, kad škotų poetui buvo artimas anglų dramaturgas, ypač žmogaus prigimties supratimu ir žmonių santykių vaizdavimu.

Nėra pagrindo taip pat kalbėti apie Sekspyro įtaką Bernsui. Bernsas nepanaudojo Sekspyro kūrybos motyvų ir siužetų³¹, šiuo atžvilgiu artimesni jam buvo jo tiesioginiai pirmtakai — škotų poetai Remzejus (Ramsay) ir Fergiusonas (Fergusson). Bernsas neparašė nė vieno dramatinio kūrinio, kuriame būtų galima rasti konkretesnių Sekspyro kūrybos atgarsių. Tačiau Bernsas domėjosi teatru ligi pat mirties (ypač nuo Edinburgo laikų (1787 m.). Jis matė daug Edinburgo teatralinės trupės pastatymų, taip pat ir iš Londono bei kitų miestų atvykstančių trupių. Be abejo, tarp tų pastatymų būdavo ir Sekspyro pjesių. Poetas buvo pažįstamas su Edinburgo ir Londono teatrų aktoriais Vudzu, Saderlendu, Fonteneliu, artimai bendravo su Edinburgo teatro direktoriumi S. Kemblu. Jis parašė keletą prologų ir pasveikinimų tų aktorių benefisams. Vienas tokių prologų, skirtas aktoriui Vudzui, buvo deklamuojamas prieš Sekspyro komediją „Vindzoro šmaikštuolės“³².

Gyvendamas Elislende, Bernsas ir pats buvo sugalvojęs parašyti dramą. Vienas jo bičiulis, Remzejus iš Ochtertiro, pasakoja, kad vieną vakarą Bernsas, kalbėdamas su juo apie literatūrą, pasakė, jog „turįs siužetą dramai, kurią ketinąs pavadinti *Rob Macquechan's Elshon*, iš populiaraus pasakojimo apie Roberto Briuso pralaimėjimą ant Kerno kranto“³³. Be to, šiuo metu Bernsas turėjo, matyt, ir daugiau planų, susijusių su dramaturgija. 1789 m. balandžio mėnesį jis užsako pas Edinburgo knygų prekybininką P. Hilą (P. Hill) Sekspyro raštus³⁴, o po kurio laiko rašo savo pažįstamam E. Kaningemui (E. Cunningham), jog numatęs išstudijuoti visų jam žinomų dramaturgų veikalus anglų ir prancūzų kalbomis³⁵. Tačiau savo užsimojimo atsidėti dramatinei kūrybai Bernsas taip ir neįvykdė. Paskutiniai jo gyvenimo metai daugiausia buvo skirti lyrinei kūrybai — dainoms.

³⁰ Op. cit., p. 157, 215; vol. II, p. 11, 101, 217.

³¹ Galima nebent tik paminėti Bernso eilėraštį „Žiemos naktis“ (*A Winter Night*), kurio epigrafu paimta ištrauka iš Lyro monologo, kur jis kreipiasi į vargšus benamius, negailėstingai plakamus vėtros (III v., 4 sc.). Šiame eilėraštyje ir Bernsas vaizduoja audrą, kaip negandų ir neteisybės žmonių gyvenime paralelę.

³² Plačiau apie Bernso ryšį su teatru ir aktoriais žr. L. M. Angus-Butterworth, op., cit., p. 285—287.

³³ J. Currie, op. cit., p. 53.

³⁴ The Letters. ..., vol. I, p. 320.

³⁵ Op. cit., p. 380.

Iš tikrųjų Bernsas visų pirma ir buvo lyrinis poetas. Jo kūryba — tai poetinis savęs išsakymas, autoriaus subjektyvaus santykio su pasauliu išraiška. R. L. Stivensono manymu, dėl savo lyrinės prigimties Bernsas negalėjo tapti dramaturgu: „Išskyrus „Linksmuosius elgetas“, jis niekur neparodo nė prošvaistės draminės nuojautos“³⁶. Stivensono teiginys, gal būt, perdaug kategoriškas (draminio vaizdavimo atvejų galima rasti ir daugiau Bernso kūryboje), tačiau iš esmės subjektyvus momentas labai svarbus jo kūryboje. Daugelis jo poetinių kūrinių gimė tiesiogiai iš jo asmeninių pergyvenimų ir patirties, ir savo eilėraščiuose poetas dažnai identifikuoja su savo herojais.

Tuo tarpu Sekspyras laikomas labai objektyviu rašytoju ne tik draminėje kūryboje, kur pati forma leidžia autoriui pasitraukti į šalį ir perteikti reiškinius ir žmonių santykius pačiam tiesiogiai nedalyvaujant, bet ir poezijoje. Dž. Mailz vadina Sekspyro sonetus eilėraščiais, parašytais trečiuoju asmeniu, kur vyrauja stebėjimas ir konstatavimas³⁷. Taigi net Sekspyro sonetuose subjektyvus pradas ne taip stipriai pasireiškia, kaip Bernso lyrikoje.

Taigi Bernso ir Sekspyro santykis su vaizduojamaisiais reiškiniais yra kitoks. Tačiau kai kuriais atžvilgiais abiejų autorių meninis pasaulio matymas yra daug kuo panašus. Jų sukurtoje vaizdinėje sistemoje organiškai persipina tragiški ir komiški, buitiniai ir romantiniai, realistiniai ir fantastiniai elementai.

Tragikomiškas pasaulio suvokimas, poetinės intonacijos kaitaliojimas būdingas beveik visai Sekspyro dramatinei kūrybai. Ne tik viename kūrinyje, bet kartais ir tame pačiame personaže jungiasi tragizmas ir komizmas, didingumas ir žemumas, švelnumas ir šiurkštumas, nevaržoma vaizduotė ir dalykiškas požiūris į gyvenimą (Hamletas, Otelas, Karalius Lyras, Makbetas ir kt.). Visa tai taip glaudžiai vienas su kitu susiję, kad neįmanoma išskaidyti į atskirus elementus ir pasakyti, kur baigiasi viena ir prasideda kita. Bernso kūryboje tokia įvairiabalė intonacija ypač būdinga kantatai „Linksmieji elgetos“ ir poemai „Temas o'Senteris“.

Kantata „Linksmieji elgetos“ jau pačia valkatų tema yra susijusi su Sekspyro (Falstafas) ir, apskritai, Renesanso epochos literatūra. Ją priartina prie Sekspyro kūrybos dramatinis pasakojimo ir charakterių perteikimas, situacijų konfliktiškumas. Tačiau „šekspyriškiausias“ Bernso kūrinys, kaip sutinka dauguma kritikų, yra poema „Temas o'Senteris“. Kartu pripažįstama, kad tam tikru atžvilgiu tai Bernso kūrybos viršūnė.

„Temo o'Senterio“ meninę įtaigą visų pirma nulemia meistriška poemos kompozicija ir vykusiai pasirinktas pasakotojas. Visi poemos elementai laipsniškai ruošia kraupią, o kartu ir groteskiškai juokingą kulmi-

³⁶ R. L. Stevenson, op. cit., p. 76.

³⁷ The poem. A. Critical Anthology, edited by J. Miles, Englewood Cliffs, N. J., 1959, p. 276.

naciją — vėlių, raganų ir velnių orgiją, kurios rezultatas tas, kad Temo kumelė netenka uodegos.

Pradžioje pasakojimo tonas ramus. Vaizduojama eilinio turgadienio pabaiga, kai visi skuba į smuklę nuplauti dienos rūpesčių. Pasakotojas čia dar susilieja su visais tais, kuriems alus pralinksmina sielą ir pakelia drąsą:

*While we sit bousing at the nappy,
An' getting fou and unco happy,
We thinkna on the lang Scots miles...*³⁸

Temas įvedamas antrosios strofos pradžioje. Dabar pasakotojas jau atsi-riboja nuo savo herojaus ir jį ištikusio nuotykiu ir tampa savotišku komentatoriumi, prabylančiu tai moralizuojančiu (greičiau tai moralizavimo parodija), tai lengvai ironizuojančiu tonu. Pasakotojo užuominose Temui apie jo žmonos įspėjančius žodžius, apie tai, kad laimė greit nubyra it aguonos žiedas arba ištirpsta kaip sniegas upėje, jau slypi būsimosios katastrofos nujautimas.

Glaustai ir sodriai Bernsas piešia triukšmingus, įsilinkšminusius gėrovus, beužsimezgantį Temo romaną su smuklės šeimininke. Kontrastas tarp jaukios aplinkos smuklės viduje, linksmos ir nerūpestingos dalyvių nuotikos ir lauke šėlstančios audros, suteikia šiai scenai dramatinės įtampos.

Audros vaizdas, kuris tolydžio pasikartoja, tampa ne tik įspūdingu fonu, kuriame vyksta veiksmas, bet ir tuo dramatiniu akompanimentu, kuris dar labiau sustiprina kaskart aštrėjančią koliziją:

*The wind blew as'twad blawn its last;
The rattling show'rs rose on the blast;
The speedy gleams the darkness swallow'd;
Loud, deep, and lang, the thunder bellow'd;
That night, a child might understand,
The Deil had business on his hand.*

(96)

Ši gamtos stichijų siautėjimo paveikslą galima sulyginti su „Kariaus Lyro“ tragedijoje sukurtu gamtos vaizdu Lyro monologe:

*Blow, winds, and crack your cheeks! rage! blow!
You cataracts and hurricanoes, spout
Till you have drench'd our steeples, drown'd the cocks!
You sulphurous and thought-executing fires,
Vaunt couriers of oak-cleaving thunderbolts,*

³⁸ The Poetical Works of Robert Burns, edited by A. Smith, New York, p. 95. Toliau cituojama iš to paties leidinio, skliausteliuose nurodomas puslapis.

*Singe my white head! And thou all-shaking thunder,
Strike flat the thick rotundity o'the world!
Crack nature's moulds, all germens spill at once,
That make ingrateful man!*³⁹

Gamta Bernso poemoje, kaip ir Šekspyro tragedijoje, dinamiška, kunkuliuojanti jėga, kurios stichijų prasiveržimas vyksta paraleliai su aistrų ir vaizduotės išsiliejimu žmogaus sąmonėje. Tačiau skirtumas tas, kad Šekspyro tragedijoje audra sustiprina tragišką konfliktą ir herojaus padėties beviltiškumą, tuo tarpu Bernso poemoje gamtos jėgų sąmyšis pabrėžia siaubingai komišką Temo situaciją. Ne be tam tikro humoro yra ir velnio figūra, įvesta paskutinėje cituotos ištraukos eilutėje.

Centrinė poemos vieta — raganų, velnių ir šmėklų šokis, kurį Temas išvysta, jodamas pro Alovėjaus bažnyčią. Čia garsai, judesiai, įvairiausios figūros ir formos susijungia į vieną fantasmagorišką vaizdą. Epizodas, kur Bernsas vaizduoja, kaip atsidaro karstai ir iš jų keliai numirėliai — niekuo nenusikaltę kūdikiai ir didžiausi piktadariai, surakinti grandinėmis ir su virvėmis ant kaklo, — skamba niūriai ir siaubingai, primena Dantės pragarų vaizdus. Skarmalais apsikarsčiusių raganų šokis nupieštas su Šekspyriui būdinga dinamika ir vaizduotės išradingumu tragedijoje „Makbetas“.

Visas šis siaubo ir baisių pasaulis Bernso poemoje įgauna ne tiek tragišką, kiek komišką pobūdį, nes poetas niekada nepraranda realybės jausmo. Kartu su fantastinio, pomirtinio pasaulio reiškiniiais — kasdienybės realijos: žiūrėdamas į besilinksminančias raganas, pasakotojas galvoja, jog nepagailėtų už vieną mirksnį savo „vienintelių pliušinių kelnų“, jeigu tai būtų jaunos merginos. Temo o'Senterio sąmonėje fantastinis pasaulis taip pat tučtuojau susisieja su realybe. Šokančių raganų būryje jis nusižiūri vieną jaunesnę, kuri jam primena žinomą parapijos smarkuolę Neni.

Bernso poemoje raganų ir velnių šokis — ne tiek mistinis, ano pasaulio vaizdas, kiek jo parodija. Skaitytojui darosi aišku, kad ši orgija — Temo girtumo ir jo fantazijos vaisius, istorija, sugalvota pasiteisinti prieš žmoną, kaip jo kumelė neteko uodegos (iš tikrųjų ją nukirpo pokštininkai, dar Temui tebesėdint smuklėje). Komiška intonacija, kurią įgauna fantastinio pasaulio traktavimas, šią poemą padaro artimą Šekspyro komedijai „Vasarvidžio nakties sapnas“, kur poetiškas elfų pasaulis, paizduotas lygia greta su prozaišku amatininkų pasauliu, taip pat įgyja humoristinį atspalvį. Abiejuose šiuose kūriniuose jaučiamas folkloro poetikos įtaka ir liaudiškas požiūris į antgamtinius reiškinius. Bernso velnias, kuris diriguoja raganų ir numirėlių šokiui, tai ne tiek biblinių legendų

³⁹ The Complete Works of William Shakespeare, London and Glasgow, 1923, p. 1044. Toliau cituojama iš to paties leidinio, skliausteliuose nurodant puslapį.

tipas, kiek folkloro pasakojimų kipšas išdaigininkas. Jis labai panašus į linksmajį pokštininką Paką Sekspyro komedijoje.

Kalbant apie Bernso poemos „Temas o'Senteris“ „šekspyriškumą“, negalima atskirai nepaminėti ir Temo charakterio. Sis „niekadėjas, tauškalius, plevėsa ir girtuoklis“, kaip jį vadina žmona, nepraleidžias nė vieno turgaus, neužsukęs į smuklę, gali būti statomas greta tokių komiškų Sekspyro personažų, kaip seras Tobis ir ypač Falstafas. Kaip ir Falstafas, jis gana laisvai žiūri į nusistovėjusias moralines normas, moka džiaugtis gyvenimu, yra sąmojingas ir lakios vaizduotės. Kaip Falstafui chereso vynas, taip Temui škotiškas alus yra drąsos ir linksmybės šaltinis, gyvenimo malonumų įsikūnijimas (*Inspiring bold John Barleycorn!*). Temas, gal būt, net pralenkia Falstafą vaizduotės išradingumu, nes jo sukurta istorija apie velnių ir raganų orgiją savo vaizdų groteskiškumu ir antgamtiškumu įspūdingesnė už garsiąją Falstafo melagystę apie tai, kaip jį buvo užpuolę šimtas plėšikų.

Bernso poemai „Temas o'Senteris“ būdingą intonaciją ir vaizdų įvairumą reikia traktuoti ne kaip Sekspyro meninio metodo sekimą, o kaip originalų škotų poeto meninį pasaulio suvokimą, išugdytą jo įgimto talento ir požiūrio į gyvenimą, veikiant, žinoma, ir literatūrinėms tradicijoms. Bernsas ir Sekspyras — panašios mąstysenos poetai, kiekvienas turįs ir kažką nepakartojamai savito. Bernso poezijoje tą savitumą visų pirma rodo škotiškas koloritas. „Teme o'Senteryje“ realizmas, fantazija, humoras ir simbolizmas yra meistriškai persipynę kūrinyje, kuris tipiškas ne tik Bernsui, bet ir škoto galvosena⁴⁰.

II

Kalbėdami apie Bernso kūrybos „šekspyriškumą“, kritikai, kaip matėme, daugiausia remiasi poemomis „Temas o'Senteris“ ir „Linksmieji elgetos“. Mažai tekalbama apie ryšį tarp Bernso lyrinių dainų ir Sekspyro kūrybos. Tiesa, trumpai apie tai užsimena Karlailas ir XX a. kritikas Krolfordas, kuris nurodo, kad savo „komiškomis dainomis Bernsas labiausiai priartėja prie Sekspyro kūrybos“⁴¹. Jo manymu, Bernso dainas „Dunkanas Grejus“ (*Duncan Gray*) ir „Temas Glenas“ (*Tam Glen*) visiškai galima lyginti su Sekspyro meilės komedijomis. Pirmosios situacija panaši į „Daug triukšmo dėl nieko“: du užsispyrę jaunuoliai pradžioje atstumia vienas kitą, o paskui susitaiko. Antroji savo švelniu humoru ir pagarba žmogui primena komedijas „Dvyliktoji naktis“ ir „Kaip jums patinka“⁴².

Tačiau tarp Bernso lyrinių dainų ir Sekspyro kūrybos yra ir kur kas gilesnis ryšys. Skotų liaudies dainų motyvais sukurtoji Bernso poezija

⁴⁰ Th. Crawford, op. cit., p. 222.

⁴¹ Op. cit., p. 303.

⁴² Op. cit., p. 304, 307.

pasižymi motyvų ir poetinės intonacijos įvairumu. Joje atsispindi Bernso moraliniai idealai ir politinės simpatijos, jo pasaulėjauta. Savo dainose poetas perteikė subtiliausius žmogaus jausmus, jo tragišką ir komišką egzistenciją, stengėsi atskleisti pačią žmogiškumo esmę. Kaip tik savo žmogiškumu ir motyvų universalumu jos artimos plačiam ir įvairiapusiškam žmogaus traktavimui Šekspyro dramose. Du momentai ypač suartina rašytojus: draugystės ir meilės traktavimas ir žmogaus vertės supratimas.

Bernsas sukūrė labai daug meilės dainų, apdainuojančių įvairius žmogiško jausmo niuansus, kartais nuspalvintus humoristiniu atspalviu, kartais elegiškais ir ilgesingais tonais. Daugelis jo meilės dainų turi savo adresatą, skirtos kuriai nors konkrečiai merginai (Meri, Džin, Enei ir kt.), kitose išreiškiamas apibendrintas meilės jausmas ir, apskritai, pabrėžiamas jo grožis, jėga, patvarumas. Kai kuriose dainose lyrinio herojumi yra mergina, kuri kreipiasi į savo mylimąjį. Daug kur lyrinės intonacijos yra perpinamos buitinėmis detalėmis, kaimo gyvenimo realijomis. Kaip humanistas, poetas meilę vertina labiau už bet kokius materialinius išskaičiavimus ir su nepasitenkinimu ir ironija kalba apie tuos, kurie meilę iškeičia į turtus ir padėtį. Artimos savo emocijomis Bernso meilės dainoms yra jo dainos apie draugystę, užgrūdintą laiko ir įvykių, apie senstantį amžių, bet neblėstančius, tikrus žmogiškus ryšius. Geriausios Bernso dainos apie meilę ir draugystę yra „Mano gražioji Meri“ (*My Bonnie Mary*), „Raudona rožė“ (*A Red, Red Rose*), „Sušvilpk, ir aš ateisiu“ (*Whistle and I'll come*), „Brisdama per rugius“ (*Coming Through the Rye*), „Džonas Andersonas“ (*John Anderson, My Jo*), „Seniai praėjo tie laikai“ (*Aula Lang Syne*) ir kt.

Šios Bernso dainos labiausiai artimos pirmojo Šekspyro kūrybos laikotarpio komedijoms ir tragedijoms („Užsispyrėlės sutramdymas“, „Du veroniečiai“, „Dvyliktoji naktis“, „Kaip jums patinka“, „Romeo ir Džiuljeta“) bei jo sonetams. Šekspyras šiuo metu dar tikėjo, jog tikrovės prieštaraivimus ir tarp žmonių kylančius konfliktus galima išspręsti teigiamai, ir nemažas vaidmuo čia tenka meilei ir draugystei. Taigi Šekspyras, kaip ir Bernsas, ne tik poetizuoja šiuos jausmus kaip tokius, bet rodo juos ir kaip jėgą, kuri gali padėti ištaisyti gyvenimo negandas.

Be abejo, Bernsas nepavaizdavo savo dainose tokių sudėtingų konfliktų, kurie vyksta žmogaus viduje, taip pat ir tarp žmogaus ir jį supančio pasaulio, kaip Šekspyras savo brandžiausiose tragedijose. Tam, gal būt, nedavė galimybių ir pats lyrinės dainos žanras. Todėl vargu ar galima sutiikti su Krofordu, kuris sako, kad „net „Hamleto“ universalumas yra ribotesnis, palyginti su Bernso dainų universalumu“⁴³. Tačiau Bernso dainos ir Šekspyro kūryba yra panašios savo poveikio jėga, nes gali apeliuoti į labai įvairią savo padėtimi, išsilavinimu ir net pažiūromis auditoriją.

⁴³ Op. cit., p. 336.

Bernso ir Šekspyro humanizmas pasireiškė tuo, kad jie ieškojo tikrosios žmogaus vertės ne išoriniuose atributuose (visuomeninė padėtis, užimamas postas), o jo vidinėse, moralinėse savybėse. Iš čia išplaukia ir platesnė mintis, jog reiškinio esmės reikia ieškoti giliau, ne jo paviršiuje. Šekspyro dramose šis motyvas dažnai susijęs su drabužių įvaizdžiu. Antai „Užsispyrėlės sutramdyme“ Petručijus, atjojęs į vestuves apiplyšusiais drabužiais, pareiškia, jog Katerina teka už jo, o ne už jo drabužių. Dar stipriau ir, be to, tragiška forma, drabužių, kaip neesminio dalyko, nuvertinimas pasireiškia „Karaliaus Lyro“ tragedijoje. Netekęs sosto, praradęs protą, bet tapęs tikru žmogumi, Lyras plėšia nuo savęs drabužius, nes jie nieko apie žmogų nepasako. Tuo tarpu Makbetas, piktadarybėmis pasiekęs sostą, jaučiasi lyg netinkamais sau drabužiais apsvilkęs.

Bernsas savo dainoje „Garbingas skurdas“ (*For a'that and a'that*) taip pat kalba apie tikrąjį žmogiškumą, glūdinį moralinėse vertybėse, ir priešpastato jį titulams, aukštoms vietoms ir rangams. Charakteringa, kad ir Bernsas šį motyvą sieja su drabužių įvaizdžiu. Drabužis — ne pagrindinis žmogaus vertės rodiklis: po pilka miline dažniausiai slepiasi dora širdis, tuo tarpu šilkas dažnai pridengia kvailį. Būdamas XVIII a. rašytoju, Bernsas kontrastą tarp doro žmogaus ir niekšo sieja su socialiniais prieštara-vimais, tuo tarpu Šekspyras, kaip Renesanso epochos autorius, kalba bendresne moraline prasme.

Bernso lyrinių dainų ryšys su Šekspyro kūryba pasireiškia ne tik bendro pobūdžio problemomis, bet ir konkretesne forma. Jos tiesiogiai siejasi su Šekspyro dainomis, kurios sudaro svarbų jo dramatinės kūrybos elementą.

Lyrinė daina — populiarius XVI a. anglų poezijos žanras. Kaip ir liaudies kūryboje, ji buvo neatskiriama nuo melodijos. Jau pats šis faktas rodo, jog buvo kažkas bendra tarp Šekspyro ir Bernso gyvenamosios epochos ir jų literatūrinių reiškinių. „Nė vienu kitu metu savo istorijoje, ir, gal būt, niekieno balsu, išskyrus Bernso, „dainuojama melodija“ neskambėjo taip nuoširdžiai ir maloniai, kaip Elžbietos laikų poetų būrio“⁴⁴.

Renesanso epochoje daina buvo kultivuojama ir kaip savarankiškas poezijos žanras, ir kaip sudėtinė dalis kitų kūrinių (dramų, romanų). Šekspyro draminėje kūryboje („Dvyliktoji naktis“, „Daug triukšmo dėl nieko“, „Hamletas“, „Otelas“, „Audra“ ir kt.) dainos atlieka gana svarbią funkciją tiek kompoziciniu, tiek ir charakterių kūrimo atžvilgiu. Rašytojas daugiausia pritaikė ir perdirbo savo dramoms populiarias anglų liaudies dainas ir balades. „Dramaturgas buvo taip gerai susipažinęs su savo meto anglų baladėmis, kaip Bernsas su Skotijos dainomis“⁴⁵. Gal būt, kaip tik

⁴⁴ Ch. Gayley, *English Poetry. Its Principles and Progress*, New York—London, 1920, p. 36.

⁴⁵ Shakespeare's England. *An Account of the Life and Manners of His Age*, Oxford, 1916, p. 511.

dėl to jis taip natūraliai pritaikė jas savo dramoms, žinoma, atitinkamai jas transformuodamas. Dainas ir balades pagal tai, kaip Šekspyras jas pakeitė ir pritaikė, galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: dainos, kurios iš esmės priklauso Šekspyru, bet parašytos kokios nors senos liaudies dainos ar amžininko eilėraščio motyvais, ir dainos, kurias sudaro ištraukos, paimtos iš populiarių baladžių, o kartais dramoje pritaikoma ir ištisa daina. Panašiu principu ir Bernsas atkurdavo liaudies dainas: kartais jis palikdavo pagrindinį dainos tekstą ir jos struktūrą, pakeisdamas tik atskiras detales, o kartais, remdamasis liaudies dainų poetika ir motyvais, sukurdavo visiškai originalią dainą.

Šekspyro, kaip ir Bernso, dainos paprastos ir betarpiškos, o kartu labai išraiškingos ir emocingos. Žmonių jausmai ir santykiai čia perteikiami labai natūraliai ir spontaniškai. Vienos jų labiau lyriškos ir elegiškos, kitos — humoristinės, trečios pasižymi dramatiškais pergyvenimais, ketvirtoms būdingos buitinės situacijos. Kai kuriose jungiasi pakili patetika ir šiurkštoka realybė (Ofelijos, juokdario dainose). Liaudiška eiliavimo sistema ir poetiniai įvaizdžiai, — epitetai, simboliai, paralelizmai, — daugiausia susiję su gamtos reiškiniais, suteikia dainoms lyriškumo, pagilina jų prasmę. Dažnai įvedamas refrenas, kuris ne tik sudaro tam tikrą struktūrinį efektą, bet atliepia ir dainos nuotakai bei reikšmei (pvz., *Dezdemonos* dainoje apie žilvitį).

Kad Šekspyro dainos artimos Bernso dainoms, galime pamatyti, palyginę pirmojo „Bernuželis ir mergelė“ (*It was a Lover and His Lass*) iš komedijos „Kaip jums patinka“ su antrojo „Brisdama per rugius“. Ir viena, ir kita — meilės dainos, pasižyminčios jausmo grynumu ir tikrumu. Rugių laukas — mylimųjų susitikimo vieta — abiejose dainose yra vienas iš pagrindinių įvaizdžių, sudarančių nepakartojamą kaimo gyvenimo koloritą. Dainose išreikšta mintis ir apie slaptą pasimatymą. Šekspyro daina linksmesnė ir žaismingesnė, jos raštas išaustas iš tokių vaizdų, kaip pavasaris, paukščių čiulbėjimas, gėlės. Bernso dainoje praskamba ir tragiška gaida, nujautimas kažko negera: *Gin a body kiss a body — /Need a body cry* (281).

Įdomu ir tai, kad kai kuriais atvejais galima atsekti tuos pačius arba panašius dainų prototipus, kuriais galėjo pasinaudoti ir vienas, ir kitas poetas. Savo komedijoje „Dvyliktoji naktis“ (II v., 3 sc.), kur vaizduojama, kaip linksminasi seras Tobis, Marija, ponas Endrus Egiučikas ir juokdarys, Šekspyras labai sumaniai į jų replikas įpina ne ištisas dainas, o jų nuotrupas, kurios gerai derinasi su išgėrusios kompanijos nuotaka. Tobis vienoje vietoje sako, jog «Malvolijus — kaliausė, o „Mes trys gudročiai“»⁴⁶ (*Malvolio's a Peg-a-Ramsay, and „Three merry men be we“*). *Peg-a-Ramsay* yra personažas iš populiarios dainos tuo pačiu pa-

⁴⁶ Šekspyras, Raštai, III t., Vilnius, 1962, p. 186. Vertė A. Miškinis.

vadinimu. Daina buvo gan vulgari, Sekspyro laikais ji buvo dainuojama dviem melodijomis. Bernso laikais buvo žinoma keletas tos dainos variantų⁴⁷. Jos pagrindu poetas sukūrė gana dviprasmišką dainelę „*Peg-a-Ramsey*“ apie apsuksią malūnininkę.

Posakis „Mes trys gudročiai“, arba tiksliau „Mes trys linksmuoliai“, toje pačioje Tobio replikoje paimtas iš populiarios dainos „Linksmieji vyrukai“, kurios vienas posmelis taip skamba:

*Three merrie men, and three merrie men,
And three merrie men be wee.
I in the wood, and thou on the ground,
And Jacke sleeps in the tree.*⁴⁸

Trys linksmuoliai, be abejo,— tai Tobis, Endrus ir juokdarys, kurie mėgsta išgerti ir pasilinksinti ir kurie nekreipia dėmesio į pasipūtėlio Malvolijaus pastabas. Mūsų laikų žiūrovui, kuris nežino dainų teksto, minėtos nuotrupos beveik nebesukelia komiško įspūdžio, tačiau Sekspyro laikų auditorijai, kuri gerai žinojo tas dainas, posakiai iš jų, įpinti į personažų replikas, gerokai sustiprindavo humoristinį efektą.

Daina „Linksmieji vyrukai“ tebebuvo populiari ir Bernso laikais, ir jos pagrindu poetas sukūrė vieną nuotaikingiausių ir linksmiausių savo užstatėlių dainų „O, Vilis padarė statinę alaus“ (*Oh, Willie Brew'd a Peck o'Maut*).

III

Sekspyro ir Bernso dainų panašumą daugiausia, be abejo, nulėmė jų folklorinis pagrindas. Tačiau jei Sekspyro dainos artimos Bernso lyriinei kūrybai, to negalėtume pasakyti apie jo sonetus. Palyginimui galime paimti Sekspyro 116 sonetą ir Bernso eilėrašį „Raudona rožė“.

*Let me not to the marriage of true minds
Admit impediments. Love is not love
Which alters when it alteration finds,
Or bends with a remover to remove:
O no; it is an ever fixed mark,
That looks on tempests, and is never shaken;
It is the star to every wandering bark,
Whose worth's unknown, although his hight be taken.*

⁴⁷ The Poetry of Robert Burns, edited by W. E. Henley and Th. F. Henderson, vol. III, Edinburgh, 1901, p. 444—445. Zr. taip pat The Songs of Robert Burns, edited by J. C. Dick, 1903, p. 416—417.

⁴⁸ Cit. iš P. J. Seng, The Vocal Songs in the Plays of Shakespeare, A Critical History, Cambridge, 1967, p. 102.

*Love's not Time's fool, though rosy lips and cheeks
Within his bending sickle's compass come;
Love alters not with his brief hours and weeks
But bears it out even to the edge of doom.
If this be error, and upon me prov'd
I never writ, nor no man ever lov'd.*

(1263—1264)

A RED, RED ROSE

*O, my luve's like a red, red rose,
That's newly sprung in June:
O, my luve's like the melody
That's sweetly played in tune.*

*As fair art thou, my bonie lass,
So deep in luve am I:
And I will luve thee still, my dear,
Till a'the seas gang dry.*

*Till a'the seas gang dry, my dear,
And the rocks melt with the sun:
I will luve thee still, my dear,
While the sands o'life shall run.*

*And fare thee weel, my only luve,
And fare thee weel awhile!
And I will come again, my luve,
Tho' it were ten thousand mile.*

(225)

Abu eilėraščiai išreiškia meilės jausmo pastovumą ir atsparumą laiko išbandymams. Tačiau Bernso apdainuojamas jausmas asmeniškensnio pobūdžio, išreiškia individualų poeto išgyvenimą (*My luve's like a red, red rose*). Eilėraštis skirtas konkrečiam atvejui: kai lyrinis herojus laikinai išsiskiria su savo mylimąja. Tuo tarpu Šekspyro sonete meilė traktuojama atsietai nuo bet kokių asmeniškumų, kaip tam tikra abstrakti kategorija. Pastovumas susijęs ne su mylinčio asmens charakteriu ar jo jausmų pobūdžiu. Tai būdinga meilės ypatybė, tuo tarpu nepastovumas prieštarauja pačiai meilės prigimčiai (*Love is not love which alters when it alteration finds*).

Bernsas apdainuoja vyro ir moters meilę, tuo tarpu Šekspyro sonete meilė gali būti suvokiama ir platesne prasme: į jos sąvoką gali įeiti tėvų

ir vaikų meilė, tėvynės meilė, meilė žmogui apskritai, taip pat ir draugystė, meilė gamtai ir kt. Todėl ji tampa aukščiausia moraline kategorija, kurios vertę sunku suvokti ir kuri yra kelrodė žvaigždė blaškomiesiems nepastovumo audrų (*It is the star to every wandering bark, Whose worth's unknown, although his light be taken.*).

Savaime suprantama, kad ir Šekspyro sonetuose yra labiau asmeniško, individualaus pobūdžio eilėraščių. Tokiais atvejais meilė jau nebėra pastovumo kriterijus. Tačiau net ir tuomet, kai poetas kalba apie savo individualų pergyvenimą (13, 18, 26, 36, 39, 42, 102, 130, 142 ir kiti sonetai), jis greit pereina nuo konkretesnių motyvų prie bendresnių, nuo meilės — prie kitų žmogaus būties problemų. Stebėdamas save ir savo apdai nuojamą objektą, poetas neišvengiamai turi pripažinti ne tik laiko, kaip gyvenimą keičiančios jėgos, veiklą, bet taip pat ir pastovių vertybių egzistavimą (55 s.). Tuo būdu dviejų žmonių santykių plėtmėje atsiskleidžia bendresnio pobūdžio vertybės, prieštaravimai, kuriais paremtas pasaulis: pastovumas ir keitimasis, protas ir geismas, veiksmas ir meditacija, tiesa ir apgaulė ir kt. Šekspyrą domina ne tiek mylinčio asmens charakteristika, kiek žmogaus plačiąja prasme — poeto, draugo, filosofo, visuomenės nario, žinoma, ir mylinčiojo.

Stai kodėl autobiografinė interpretacija, nors tuo metu ji buvo ir plačiai paplitusi, maža tegali padėti išaiškinti Šekspyro sonetų esmę.

Tuo tarpu Bernso meilės eilėraščiai visų pirma yra įsimylėjusiojo pergyvenimų išraiška. Jie labiau autobiografinio pobūdžio, dažnai susiję su konkrečiais poeto gyvenimo įvykiais. Todėl asmeninis ir biografinis interpretavimas dažnai gali padėti geriau atskleisti jų prasmę. Bet negalima teigti, kad Bernso meilės eilėraščiai neturi ir platesnės žmogiškos reikšmės. Tik ji, gal būt, suvokta liaudiškesniu požiūriu, tuo tarpu Šekspyro poezijoje jaučiamas daugiau filosofinis-humanistinis žmogaus esmės įprasminimas ir pasaulio suvokimas.

Ir Šekspyrui, ir Bernsui pagrindinis meilės patvarumo įrodymas yra jos atsparumas laiko tėkmei. Šekspyras laiko sąvoką įveda personifikacijos pavidalu, panašiai, kaip ir kituose savo sonetuose. Laikas — piovėjas, kuris savo piautuvu naikina visa, kas pakliūva į jo orbitą. Tačiau ne jo galioje paveikti ar pakeisti meilę, nes ji nepavaldi laikui. Įvesdamas juokdario paveikslą (*Love's not Time's fool*), paimtą iš dramaturgijos sferos, poetas labiau pabrėžia meilės nepriklausomumą nuo aukštesnių autoritetų.

Bernsas išreiškia meilės patvarumą gamtos įvaizdžiais. Tokie reiškiniai, kurie niekad negali įvykti gamtoje (išdžiūti jūros, ištirpti uolos), tarytum pratęsia meilės trukmę ligi begalybės. Meilė gali pasibaigti nebent tik su mylinčiojo asmens gyvenimo baigtimi (*White the sands of life shall run*). Įdomu, kad ir Šekspyras meilės trukmę sieja su mirtimi (*the edge of doom*).

Sekspyro sonetnose gamtos vaizdai taip pat dažnai išreiškia įvairias žmogaus egzistencijos, jo pergyvenimų formas. Tačiau Bernso poezijoje gamta ir žmogus egzistuoja dažniausiai vienas šalia kito. Tarp gamtos reiškinių ir žmogaus gyvenimo galima išvesti įvairias paraleles, gamta sudaro tam tikrą atmosferą ir foną lyriniams pergyvenimams, suteikia vienokį ar kitokį atspalvį emocijoms. Kartais lyrinis herojus tiesiogiai kreipiasi į gamtą, žavisi jos grožiu („Kalnuos manō siela“). Santykis tarp žmogaus ir gamtos paprastai išreiškiamas palyginimais ir paralelizmais („Graži mergelė buvo“, „Miežių laukas“, „Žaliuoja žali meldai“, „Kaip lelija manoji meilė“ ir kt.). Tuo tarpu Sekspyro sonetuose, kaip ir jo dramaturgijoje, žmogus ir gamta sudaro neatskiriamą visumą, yra tarsi to paties organizmo elementai. Metaforiškas gamtos ir žmogaus ryšio suvokimas padaro soneto audinį labai komplikuoatą, daugiareikšmį, beveik neišskaidomą į atskirus komponentus. Būdingas pavyzdys gali būti 73 soneto pradžia, kur rudens — senatvės metaforoje susipina ir susikryžiuoja siauresnės apimtys įvaizdžiai, perteikdami ne tik senstančio žmogaus tragizmą, bet ir gyvenimo dvilypumą (jaunystė — senatvė). Tik retais atvejais žmogus atsistoja tarsi šalia gamtos: *Shall I compare thee to a summer's day?* (18 s.).

Sekspyro eilėraštis dramatiškesnis antitezės dėka, kuri yra jo vaizdinės struktūros pagrindas. Mintis rutuliojama priešpriešų forma ir atskleidžia konfliktą tarp pastovumo ir keitimosi, kaip nesuderinamų, bet gyvenimo procesui būtinai reikalingų, jėgų. Būdinga ir tai, kad Sekspyras dažnai eilutę pradeda neiginiu (*Love is not love... , Love's not Time's fool... , Love alters not... ,*), kuris kategoriškiau priešpastato meilę nepastovumui. Soneto vaizdų konstrukcija ir jų tarpusavio derinimas gana sudėtingas.

Bernso eilėraštis ramesnis ir mažiau konfliktiškas. Jame vyrauja teigimas ir harmonija, mintis daugiausia rutuliojama palyginimų pagrindu. Todėl jis ne tiek atskleidžia prieštaravimą tarp meilės ir jai priešingų reiškinių, o tiesiog įtvirtina jos grožį ir gilumą. Poetas daugiausia operuoja folkloro poetiniais įvaizdžiais (rožė — meilės ir mylimosios, uola — patvarumo, jūra — gilumo simbolis), kurie savo paprastumu ir prasmingumu gerai atitinka natūralios žmogiškos emocijos pobūdį, sustiprina lyriškumą.

Skirtingą abiejų eilėraščių įspūdį, be abejo, paryškina ir tai, kad jie parašyti kitokia žanrine forma ir eilėdara. Griežta soneto strofinė struktūra ir nustatytas eilučių skaičius (angliškas sonetas susideda iš trijų ketureilių strofų ir dveilio) iš dalies sąlygoja griežtą ir glaustą minties vystymo būdą. Tuo tarpu Bernso eilėraštis parašytas daug laisvesne anglų liaudies baladės eiliavimo forma.

Be abejo, sugretinę tik po vieną abiejų poetų eilėraščių, dar negalime duoti platesnių apibendrinimų apie Sekspyro ir Bernso poetinės kūrybos principus, tačiau kai kurias išvadas galime padaryti.

Sekspyriui būdingesnis dramatiškas ir labiau atitrauktas meninis mąstymas. Jis remiasi ne tiek individualiu pergyvenimu, kiek, apskritai, žmogaus įgyta patirtimi. Atskirą reiškinį jis stengiasi perteikti platesnių santykių kontekste. Tai apibendrinanti poezija, skatinanti visų pirma minties veiklą.

Bernso poetinis mąstymas — lyrinio pobūdžio, motyvas daugiausia perteikiamas kaip subjektyvus lyrinio herojaus išgyvenimas, be platesnio konteksto ir santykių su kitais reiškiniais. Bernso poezijoje vyrauja emocinis pradas, ji apeliuoja visų pirma į jausmus.

Kitokį poetinį pasaulio suvokimą sąlygojo, be abejo, ne tik skirtinga rašytojų prigimtis, talento pobūdis ir jėga, bet ir epochos, kurios juos išugdė. Polinkis į prieštaringų pradų gretinimą, apibendrinimą ir universalumą, būdingas Sekspyro kūrybai, susijęs su Renesanso, kaip pereinančios epochos, specifika. Tuo tarpu švietimo amžiuje, kurio idėjų ir literatūrinių tradicijų buvo išugdytas Bernsas, susiformavo konkretesnės ir vientisesnės socialinės bei etinės kategorijos. Aiškumo ir paprastumo siekimas buvo vienas iš to meto literatūros reikalavimų. Nereikia užmiršti ir to, kad Bernsas labiau nei Sekspyras buvo veikiamas liaudies poezijos tradicijų.

Bet Sekspyro ir Bernso kūryboje, kaip matėme, yra ir bendrų bruožų: sugebėjimas rasti poeziją ir pakilioje romantikoje, ir kasdienybėje, skirtingų intonacijų ir vaizdų derinimas, tikrojo žmogiškumo supratimas.

1972, sausis

БЕРНС И ШЕКСПИР

Елена КУОСАЙТЕ

Резюме

О близости поэзии Бернса и Шекспира писали многие исследователи, но в основном это были только замечания общего характера. Более подробно вопросы о сходстве и различии их творчества в литературоведческой литературе не освещались.

Подход Бернса и Шекспира к изображаемым явлениям различен. Бернс — сугубо лирический поэт и в его творчестве отражаются прежде всего личные чувства и субъективное отношение к миру. Шекспир — драматург очень объективен, в его творчестве доминирует наблюдение и констатирование и даже в лирической поэзии Шекспира меньше самовыражения, чем у Бернса. Он больше оперирует общими понятиями и опытом многих людей, в то время как Бернс опирается прежде всего на индивидуальное переживание.

И все же в творческом методе Бернса и Шекспира много общего. Трагикомическое видение мира, соединение смешного и ужасного, реа-

листического и фантастического — характерно для образной системы их творчества, близки также их взгляды на моральные ценности и концепция человека. Для Бернса, как и Шекспира, достоинство человека определяется не внешней красотой и социальным положением, а его моральными качествами.

Творчество Бернса и Шекспира отличает также и их интерес к народным песням. Фольклорные традиции шире отражены в творчестве Бернса, а народные песни, баллады или их отрывки часто встречаются и в драматургии Шекспира.

BURNS AND SHAKESPEARE

Elena KUOSAITE

Summary

Many critics of the nineteenth and the twentieth centuries had pointed out the link between Burns and Shakespeare. But still the question has not received a more extensive elucidation.

Burns' and Shakespeare's approaches towards the phenomena they deal with in their writings are different. Burns was a lyrical poet in the first place and his creation reflects the poet's subjective attitude to the world, his personal feelings. Shakespeare was a dramatist and a very objective writer, observation and statement dominates in his creation. Even in his lyrical poetry there is less of self-expression than in Burns' songs.

But on the other hand, there are many common features in Burns' and Shakespeare's artistic method. The tragi-comic vision of the world, the blend of the ridiculous and the terrible, the realistic and the romantic are important elements of their creation. In this respect the most "shakespearean" of Burns' works are his poems "Tam o'Shanter" and "The Jolly Beggars".

Both writers are similar to each other because of their concept of man and their view on moral values. Burns as well as Shakespeare looks for real values not in man's external features (his appearance, social position etc.) but in his moral qualities. This idea is often linked with the image of clothes in the works of both writers.

One finds a link between Burns and Shakespeare also in their interest and employment of folk song tradition. There is, of course, a wider response to folk tradition in Burns' poetry, but songs and ballads or their snatches are various in their functions and poetical forms in Shakespeare's plays, too.